

**Тетяна Маскович,**

Прикарпатський національний університет  
імені Василя Стефаника,  
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018  
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4731-8350>  
tetiana.maskovych@pnu.edu.ua

**Христіна Казимирів,**

Прикарпатський національний університет  
імені Василя Стефаника,  
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018  
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7757-7930>  
khrystyna.kazymyryv@pnu.edu.ua

УДК 37.016-047.22:37.015.31:78]37.09

DOI: [https://](https://doi.org/10.28925/2518-766X.2023.811)

[doi.org/10.28925/2518-766X.2023.811](https://doi.org/10.28925/2518-766X.2023.811)

## ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ ПЕДАГОГА В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглянуто та охарактеризовано професійне формулювання індивідуальних особливостей педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва. Авторами розкрито сутність професійно-творчої та індивідуально-особистісної якостей вчителя як невід'ємної складової реалізації ним якісного освітнього процесу. Визначено домінуючу ознаку фахової компетентності педагога. Окреслено сучасний контекст, проблеми та перспективи його особистісного розвитку впродовж життя.

**Ключові слова:** музичне мистецтво, професійна підготовка, креатив, музично-педагогічна діяльність, художньо-педагогічна творчість.

**Tetiana Maskovich, Khrystyna Kazymyryv**  
**Professional and Creative Skills and Personal Qualities of a Teacher**  
**in Organising Educational Process**

The given article considers and characterises the professional definition of individual features in a music teacher's pedagogical activity. The authors have provided the interpretation of the concept "professional and creative skills and personal qualities of a teacher" as an integral component of his/her performing a high-quality educational process. A pedagogue's dominant indicator of professional competence has been determined. The article outlines the modern context, problems and prospects of a teacher's personal development throughout the entire life.

**Key words:** musical art, professional training, creativity, musical and pedagogical activity, artistic and pedagogical creativity.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023

© Маскович Т., Казимирів Х., 2023

**П**остановка проблеми. Сучасна мистецька освіта є вагомим елементом впливу на формування дитячої свідомості, розвитку її когнітивної та творчої сфери, самоактуалізації індивіда в умовах сьогодення. Соціально-економічний, політичний та культурний розвиток суспільства слугує передумовою вдосконалення освіти і навпаки.

Тому така своєрідна обумовленість стану освіти та культури вимагає прогресивних змін у навчально-виховному процесі, інноваційно-творчої організації в царині теоретичної й практичної діяльності школярів у системі диференційованого підходу для використання нестандартних освітніх методів і прийомів. Основною передумовою для переосмислення шляхів вирішення

організаційної складової шкільної освіти стали не лише суспільні зміни в цінностях та потребах школярів, а ще й вимушений перехід до форми дистанційного навчання. Внаслідок цього відбулася миттєва модернізація освіти та її домінуючих форм, а саме моделі уроку як цілісної структури із власною цілеспрямованістю та дидактичними завданнями.

**Метою статті** є систематизація провідних видів та форм навчально-виховного процесу, визначення сутності та змісту *професійно-творчої та індивідуально-особистісної якостей вчителя*, а також узагальнення цих науково-педагогічних тверджень.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання формування професійних навиків вчителя музичного мистецтва у тісній взаємодії з різними видами мистецтва досліджували Л. Арчажнікова, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Орлов, О. Остряньська, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Щолокова, Б. Юсов, а науково-методичні матеріали в царині музичної педагогіки, психології та філософії знаходимо у наукових працях Г. Гадамер, Л. Виготського, І. Денисюк, Р. Ингардена, В. Сухомлинського, О. Яворського та ін. Окрім цього, неабиякий інтерес в тематиці нашого дослідження становлять праці Л. Запорожцевої, І. Костікової, В. Кудлая, В. Паршикова, Т. Орлової, Н. Соколової, Ю. Страковича, котрі декларують зміни у становленні культурного середовища сьогодення, стремління до новітніх форм роботи, оскільки «надає можливості споживання “культурного контенту” значно більшої кількості користувачів, ніж традиційна “аналогова” культура» [1, с. 22].

**Виклад основного матеріалу.** Сучасна шкільна освіта сьогодні є цілісною та концептуальною системою, котра спрямована на формування когнітивно-пізнавальної сфери, творчих умінь та навичок учня, а також всебічне сприяння щодо його естетично-культурного та національно-патріотичного виховання. Проте непростий період, в який ми живемо, спричинив комплекс серйозних проблем в сучасній освіті, котрі ведуть до істотних змін в цілому.

Стан сучасної української освіти перебуває на етапі пошуку не лише новітніх педагогічних форм, але й творчо-інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу. Передумовою цього є внутрішні та зовнішні соціально-політичні події, а також реалії дистанційного та змішаного типу навчання. Насамперед гостро відчувається трансформація, реорганізація та модернізація онлайн-освіти — розвиток цифрової та дистанційної освіти, і, як наслідок, швидкий перехід до форми змішаного навчання, що вимагає більш детального вивчення, сумлінної апробації, корекції та впровадження сучасних

методів навчання. Натомість новітні виклики стають водночас і новими можливостями для формування світогляду учнів, їх креативності та індивідуальності. Важливу нішу тут займає також і мистецька частина освіти як основна передумова творчого розвитку дитини, котрий, у свою чергу, є основою для формування в учнів гнучкості, свободи, нестандартного мислення, а також так званих *soft skills*, актуальність яких стрімко зростає у сучасному соціальному полі. Ще однією сферою, де вплив мистецьких дисциплін важко переоцінити — це національно-патріотичне виховання, яке, як ми зараз дуже яскраво бачимо, має вагу національної безпеки.

Шкільна мистецька освіта — це базове ядро системи художньо-естетичного виховання учнівської молоді, яка розглядається у двох значеннях:

- широкому (соціальному) — як процес духовно-естетичного збагачення особистості шляхом залучення до цінностей мистецтва у соціокультурному просторі (естетична соціалізація);
- вузькому (суто педагогічному) — як забезпечення спеціально організованих педагогічних умов формування духовного світу особистості засобами мистецтва у навчальних і позашкільних закладах [4, с. 221].

Отже, мистецька освіта є чи не одним із найголовніших чинників впливу на формування всебічно розвинутої й творчої особистості, а отже, і духовного імунітету цілої нації. Це спонукає до посилення взаємозв'язків *освіти* (як виховного інструменту зокрема), *культури* (як ціннісного орієнтиру в суспільстві), а також *духовності* (як велетенської категорії вольової та творчої, емпатичної та когнітивно-інтелектуальної сфер особистості). Звідси й постає провідне завданням сучасної освіти — розвиток знань, вмінь та навичок, формування позитивних якостей школярів, а також правильне їх виховання у національно-патріотичному руслі. Домінуючою вимогою до освіти тепер є її готовність до розкриття та збагачення мистецького-творчого потенціалу особистості, що сприятиме в майбутньому активізації акомодативних процесів (адаптації) у найрізноманітніших комунікативних ситуаціях (навчання, робота, соціум загалом).

У такому прояві можемо розглядати усі мистецько-педагогічні передумови як сукупність інтелектуальних, емоційних, духовних та матеріальних ресурсів, які безпосередньо впливають на цілісне становлення та розвиток гармонійної особистості з правильними ціннісно-моральними життєвими орієнтирами.

Останнім часом професійна культура педагога розглядається в контексті трьох основних підходів до цього поняття: діяльнісного (культура як передумова, мета, спосіб, інструмент педагогічної праці), особистісного (культура як концентроване

вираження особистості педагога), аксіологічного (культура як система цінностей-регуляторів педагогічної праці) [3, с. 400].

Напрямок розвитку мистецької освіти вимагає від педагогів суттєвого оновлення, переосмислення та часткової перебудови самої системи навчально-виховного процесу в методологічному, змістовно-програмовому та структурно-організаційному аспектах. Важливість впливу особистості вчителя та його робота у цьому спрямуванні мають надзвичайне значення, оскільки саме він визначатиме шляхи до організації навчання та виховання. Для цього гостро постає потреба залучення високофахових та ерудованих спеціалістів, котрі матимуть достатній рівень не тільки індивідуально-особистісних, а ще й творчо-професійних якостей для забезпечення активізації творчих зусиль та власного потенціалу, сміливості для реалізації новаторського підходу й безупинного самовдосконалення.

Безумовно, у кожного розуміння індивідуально-особистісних та професійно-творчих якостей вчителя музичного мистецтва є доволі суб'єктивним, часом навіть неструктурованим. Це пов'язано із універсальністю музичної творчості, функціями музики (гедоністична, експресивна, комунікативна, катарсична, сугестивна, суспільно-організаційна) та завданнями навчальних програм загалом, котрі спрямовані на формування цілісної креативної особистості із величезним багажем досвіду, а ще знань, вмінь та навичок, ціннісних морально-етичних орієнтирів і духовних пріоритетів. Однак спробуємо виокремити найважливіші особистісні якості вчителя музичного мистецтва, які безпосередньо допомагають ефективно навчати, надихати своїх учнів та одночасно розвиватися як музикант та педагог:

- гнучкість — педагог не повинен боятися змінюватися сам та виходити із зони комфорту;
- терпеливість — педагог повинен бути терплячим та гнучким зі своїми учнями, особливо коли вони зустрічають певні труднощі чи нові виклики;
- цілеспрямованість — вчитель повинен допомагати своїм вихованцям досягати цілі, окрім того, мати власні особисті та професійні цілі й працювати над удосконаленням своїх музичних та викладацьких навичок;
- любов до людей — навик повсякчас дбати про своїх учнів та їх розвиток, ефективно співпрацювати з іншими вчителями, з батьками та музичною спільнотою;
- віра в потенціал — тверде переконання, що кожен учень може навчатися та досягти успіху незалежно від його здібностей чи таланту, — це основа дитячої вмотивованості;

— самовдосконалення — прагнення розвинути музичну незалежність і самостійність своїх учнів.

Позитивні якості особистості вчителя спрямовують до відкритого діалогу, доброзичливої атмосфери на заняттях, взаємоповаги одне до одного та дисциплінованості. Неординарність почуття гумору, сумлінність, щирість, справжність, відкритість, наполегливість, риси характеру, темперамент, стиль, імідж, характер мови, емоційний стан є найкращим прикладом для наслідування. Варто також не забути і про лідерські якості педагога, його вміння стати невід'ємною частиною колективу (класу). Ніколи і ніхто не в змозі дати іншому те, чим він сам не володіє. Перш ніж запропонувати щось іншим, вчитель має сам володіти «певним багажем», більше того, має бути «переповнений» цим вдосталь, як локомотив, котрий штовхає увесь багаторівневий процес спілкування дитини з мистецтвом. Педагог-емоція, педагог-професіонал, у взаємодії з яким виникає предметно-практична, сенсорно-перцептивна діяльність, твориться своє просторове мистецьке оточення в часовій послідовності.

Модель уроку музичного мистецтва, як основної форми навчального процесу, повинна будувати міжсуб'єктні зв'язки між вчителем та його вихованцем, базуватися на вмінні спілкуватись, подавати новий матеріал цікаво, у сучасному форматі, спонукати до аналізу та провокувати діалог, адже саме це є ефективним шляхом реалізації процесу навчання, залучення учнів до пошуку, розуміння та збереження надбань мистецької культури. Саме в такому вияві комунікативна діяльність вчителя є домінуючою на уроках музичного мистецтва, адже вона сприяє можливості побудови «здорової» атмосфери, посиленню інтересу дитини до вивчення мистецьких семантичних складових. Володіння когнітивною системою на рівні людської свідомості, котра трансформується власне у професійну поведінку як індикатора розуміння ціннісно-виховних орієнтирів та мотиваційно-вольових зусиль, є також пріоритетним аспектом діяльності педагога. Можна стверджувати про так зване існування двох невід'ємних екзистенційних складових педагога — «бути людиною» та «бути Вчителем», що є своєрідною формулою успішної реалізації усього освітнього процесу.

Важливе місце у процесі організації якісного навчального процесу займає пам'ять, зокрема й музична (як здатність запам'ятовувати, впізнавати та відтворювати звуковий матеріал). Для вчителя важливою є здатність запам'ятовувати структуру попередніх чи минулорічних уроків, зміст домашніх завдань, поведінку та реакцію учнів, певні події в житті кожного вихованця, а тому окрім музичної пам'яті для вчителя важливо розвивати емоційну, зорову, словесно-логічну

пам'ять. Загалом явище пам'яті можемо інтерпретувати як пам'ять культури, котра вміщує індивідуальні особливості людської пам'яті, пріоритетного інформаційного простору (те, що важливо для запам'ятовування у певній галузі / професії), потенційних тих чи інших ресурсів.

Мислення та пам'ять виокремлюють ще один такий важливий для педагогічної діяльності психічний процес — *уяву*, яка створює щораз нові образи на матеріалі вже набутого досвіду. У контексті мистецької освіти мова йде про педагогічну уяву як вид творчої, вона сприяє ефективності організації навчально-виховного процесу, а це — креативність у побудові уроку, неординарність у плануванні дидактичних завдань та методів їх вирішення.

Поряд із навчанням невід'ємним та постійним процесом мистецької освіти є виховання. Василь Сухомлинський писав: «Об'єктом праці педагога є духовна сфера життя особистості, яка перебуває на стадії становлення, — розум, відчуття, воля, переконаність, самосвідомість. Способи впливу на ці сфери — розумом, відчуттям, волею, переконаністю, самосвідомістю. Одними із найважливіших інструментів впливу на духовний світ учня — слово вчителя, краса навколишнього світу і мистецтва, створення обставин, в яких найяскравіше виражаються відчуття, — ваш емоційний діапазон людських відносин» [2, с. 198]. Тут неабияк влучно охарактеризовано актуальність педагогічного впливу життєвої та мистецької діяльності на інтелектуальний, творчий та духовний розвиток школярів, їхню самосвідомість та самореалізацію.

Характеризуючи мотиваційну складову розвитку особистості педагога, дуже важливо зупинитися і на факторах, котрі можуть перешкоджати професійному та особистісному розвитку педагога, адже сучасний український вчитель нині перебуває в особливо складних умовах. Така небезпека можлива як зовні, так і зсередини, зокрема:

- складні умови праці, такі як переповнені класи, забюрократизованість освітнього процесу (багато часу витрачається на ведення документації), значне аудиторне навантаження, виконання вчителем так званих «недокументованих обов'язків» тощо;
- некомфортне соціально-економічне середовище (прикрі матеріальне становище, низький соціальний статус, як наслідок — страждає самооцінка вчителя);
- брак професійної ідентичності;
- недостатній рівень професійної культури та компетентності вчителя (брак організованості, самоефективності, невміння адаптуватися до змін, незадоволення власними результатами, що призводить до втрати інтересу до своєї праці);

- консерватизм вчителя (обмежує та гальмує інноваційний розвиток, відкритість до експерименту);
- дуже високий рівень стресу вчителя (емоційне виснаження, професійне вигорання, апатія, конфліктність);
- відсутність підтримки з боку адміністрації, колег, професійної спільноти та суспільства.

Саме такі та багато супутніх факторів можуть серйозно впливати на продуктивність, задоволеність, ефективність і благополуччя вчителя. Вони з великою ймовірністю можуть знизити впевненість учителя у власних здібностях і потенціалі учнів. Тому важливо усунути ці бар'єри та забезпечити вчителя необхідною підтримкою і розвитком, які потрібні для професійного та особистісного зростання.

Першочерговою та надзвичайно важливою особливістю справжнього педагога є дар прищеплення дитині потреби навчатися впродовж усього свого життя, адже лише той, хто сам повсякчас навчається та вдосконалюється, вміє та прагне до цього та може бути прикладом для наслідування. Тому педагог повинен дбати про розвиток не тільки особистості учня, але й про саморозвиток, тобто і сам увесь час має бути учнем. Адже постійний розвиток — це найбільший дарунок для кожного.

Педагогічну творчість часто розглядають у контексті вивчення досвіду. Педагогічна майстерність — це досконале і творче виконання учителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості учня (О. Г. Мороз, В. П. Омеляненко). На думку К. К. Платонова, творчість є умовою майстерності та ініціативи. Ю. П. Азаров, А. Д. Демінцев доводять, що педагогічна майстерність учителя формується і удосконалюється на основі його творчої активності [2, с. 243].

**Висновки.** Однією із передумов реалізації ефективного навчально-виховного процесу та рецепції (залучення) учнів до музичної спадщини є високопрофесійна підготовка вчителя, рівень його професійних знань, певні індивідуальні риси та особливий творчий підхід до організації навчання. З цією метою було виокремлено поняття педагогічно-творчої компетентності, яка охоплює індивідуально-особистісні та професійно-творчі якості. Характеризуючи індивідуально-особистісні якості, маємо на увазі морально-етичне виховання та риси характеру вчителя, духовні цінності як індикатора його поведінки (самоконтроль, самоорганізація), професійну тактовність (стриманість), характер мови (переконливість, вміння висловлюватись), емоційний стан та настроєність. Не менш важливе значення має також і система професійно-творчих якостей, яка вміщує в собі дидактичні, ораторські,

перцептивні, організаторські, комунікативні, а ще й інтелектуальні, інтонаційні, слухові, метро-ритмічні здібності.

Резюмуючи усе раніше сказане, можемо стверджувати, що індивідуально-особистісні якості спрямовані до русла виховної функції мистецької освіти, а професійно-творчі — до дидактичного.

Таким чином, при визначенні майбутнього нашої системи освіти варто зауважити, що сучасний рівень підготовки вчителя музичного мистецтва повинен бути спрямований на забезпечення вимог сьогодення, відходити від загального та відповідати потребам соціального та науково-технологічного прогресу.

## СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврілова Л. Г. Цифрова культура як феномен сучасного інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища / Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. Вип. 48. С. 21–34.
2. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.
3. Лозова В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Харків : ОВС, 2002. 400 с.
4. Рудницька О. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика. Суми : ДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. 255 с.
5. Самойленко О. Психологія мистецтва: сучасні музикознавчі проєкції : монографія. Одеса : «Гельветика», 2020. 236 с.
6. Яворський О. Теорія і методика музичної освіти. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. 581 с.
7. Burns, M. 4 Barriers to Teacher`s Professional Development in Fragile Contexts. URL: <https://www.globalpartnership.org/blog/4-barriers-teachers-professional-development-fragile-contexts>
8. Kusmaryani R., Siregar R.J., Widjaja H., & Jatnika R. Key Factors in Teacher Professional Development. Psychology Forum UMM, February 19–20, 2016.
9. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л. Масол, О. Гайдамака, О. Калініченко, І. Руденко. — Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. — 256 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32309575.pdf>
9. Schiavio, A., Küssner M., & Williamon A. Music Teachers' Perspectives and Experiences of Ensemble and Learning Skills. *Front. Psychol.*, 06 March 2020, Sec. Performance Science, Volume 11. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00291/full> <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00291>

## REFERENCES

1. Havrilova, L. H. (2017). Tsyfrova kultura yak fenomen suchasnoho informatsiino-komunikatsiinoho pedahohichnoho seredovyshcha. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody, Vyp. 48, 21–34 [in Ukrainian].
2. Huzii, N.V. 2004. Pedahohichniy profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty: [monohrafiia] Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova, 243 p. [in Ukrainian].
3. Lozova, V. (2002). Teoretychni osnovy vykhovannia i navchannia. Navch. posib., Kharkiv: OVS, 400 p. [in Ukrainian].
4. Masol, L. M. (2015). Khudozhnio-pedahohichni tekhnolohii v osnovnii shkoli: yednist navchannia i vykhovannia [Art and Pedagogical Technologies in Primary School: Unity of learning and education]. Kharkiv [in English]. <https://core.ac.uk/download/pdf/32309575.pdf>
5. Rudnytska, O. (2010). Mystetska osvita v Ukraini: teoriia i praktyka. Sumy: DPU imeni A. S. Makarenka, 255 p. [in Ukrainian].
6. Samoilenko, O. (2020). Psykholohiia mystetstva: suchasni muzykovedchi proektsii. Monohrafiia, Odesa: «Helvetyka», 236 p. [in Ukrainian].
7. Yavorskyi, O. (2011). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity. Ternopil: Navchalna knyha Bohdan, 581 p. [in Ukrainian].
8. Burns, M. (2015). 4 Barriers to Teacher`s Professional Development in Fragile Contexts. [in English]. <https://www.globalpartnership.org/blog/4-barriers-teachers-professional-development-fragile-contexts>
9. Masol, L. M. (2015). Khudozhnio-pedahohichni tekhnolohii v osnovnii shkoli: yednist navchannia i vykhovannia [Art and Pedagogical Technologies in Primary School: Unity of learning and education]. Kharkiv [in Ukrainian].

<https://core.ac.uk/download/pdf/32309575.pdf>

10. Kusmaryani, R., Siregar R. J., Widjaja H., & Jatnika, R. (2016). Key Factors in Teacher Professional Development. *Psychology Forum UMM*, February 19–20 [in English].
11. Schiavio, A., Küssner M., & Williamon, A. (2020). Music Teachers' Perspectives and Experiences of Ensemble and Learning Skills. *Front. Psychol.*, 06 March 2020, Sec. Performance Science, Volume 11 [in English].  
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00291/full>  
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00291>

*Стаття надійшла до редакції 10.11.2023 р.  
Прийнято до друку 17.11.2023 р.*